

TEHNIKA I INFORMATIKA U OBRAZOVANJU

5. Konferencija sa međunarodnim učešćem, FTN Čačak, 30–31. maj 2014.

TECHNICS AND INFORMATICS IN EDUCATION

5th International Conference, Faculty of Technical Sciences Čačak, 30–31th May 2014

UDK: 373::[02:004.6]

Stručni rad

DIGITALNI IZVORI U BIBLIOTECI OSNOVNE ŠKOLE

Mile Penkov¹

Rezime: Razvoj informaciono-komunikacionih tehnologija i interneta uslovlili su promene u strukturi fonda biblioteke osnovne škole i nove informacione zadatke stručnog saradnika bibliotekara. U radu se govori o formiranju zbirke digitalnih izvora u školskoj biblioteci, u saradnji sa aktivima nastavnika, o njihovom ustupanju članovima biblioteke na korišćenje u čitaonici ili van nje, u cilju podrške i unapređenja ukupnog vaspitno-obrazovnog procesa, ispunjavanja nastavnih zadataka i sticanja novih znanja. Elektronske knjige i audiovizuelni izvori sa interneta sve više nadomeštaju tradicionalnu štampanu građu, čime se omogućava izvođenje moderne nastave, primerene novom tehnološkom vremenu, a značajnu ulogu u tome ima i stručni saradnik bibliotekar.

Ključne reči: biblioteka, osnovna škola, digitalni izvori, internet, elektronska knjiga, elektronski časopisi, metodički materijali

DIGITAL RESOURCES IN PRIMARY SCHOOL LIBRARY

Summary: Development of ICT technologies and the Internet has caused some changes in the structure of elementary school libraries and new informational tasks of school librarian. The paper discusses the creation of a collection of digital resources in school library in collaboration with groups of teachers, and their borrowing to the library members in the reading room or outside it. This is done with the aim to support and promote the whole educational process, to fulfill the teaching tasks and acquire new knowledge. Electronic books and audiovisual resources from the Internet are increasingly replacing traditional printed materials, which enables the performance of modern teaching process, appropriate to the new technological era. School librarian has an important role in the above mentioned.

Key words: library, primary school, digital resources, internet, electronic book, electronic magazine, methodical materials

1. UVOD

Biblioteka osnovne škole predstavlja specifičnu jedinicu unutar celine školskog obrazovno-vaspitnog i kulturnog prostora. Sa promenom strukture bibliotečko-informacionih izvora (zamenjivanjem tradicionalne štampane građe novim multimedijalnim nosačima informacija) i sve većim obrazovnim potrebama njenih članova, kao i sa novim

¹ Mr Mile Penkov, stručni saradnik bibliotekar, OŠ „Desanka Maksimović“ Čokot, Niš,
e-mail: penkowmile@gmail.com

dostignućima teorije nastave i učenja – školska biblioteka se transformiše u školsku medijateku, alternativnu učionicu i informacijski, dokumentacioni i kulturni centar škole. Kako se navodi u „Manifestu za školske biblioteke“, koji su 2000. godine zajednički objavili Međunarodna asocijacija bibliotekarskih udruženja (IFLA) i UNESCO, jedan od osnovnih zadataka školske biblioteke jeste da „nudi pomoć pri učenju, knjige i izvore koji svim učesnicima obrazovnog procesa u školi omogućavaju da razviju kritičko mišljenje i da delotvorno koriste informacije u svim oblicima i na svim medijima.“²

Kao sve zastupljeniji i ravnopravni deo bibliotečkog fonda u osnovnim školama javljaju se njihove digitalne biblioteke,³ kao zbirke digitalnih objekata koje su direktno preuzete sa interneta, gde su stvorene ili organizovane na osnovu međunarodno prihvaćenih principa. Prema „Manifestu za digitalne biblioteke“ (IFLA i UNESCO), donetom 2007. godine, zadatak digitalne biblioteke „jeste da omogući direktan pristup izvorima informacija, kako digitalnim tako i analognim, na organizovan i merodavan način i tako poveže informacione tehnologije, obrazovanje i kulturu u savremenim bibliotečkim uslugama.“⁴

2. PROMENA STRUKTURE BIBLIOTEČKO-INFORMACIONIH IZVORA U BIBLIOTECI OSNOVNE ŠKOLE

Razvoj informacionih i komunikacionih tehnologija doneo je velike promene u pogledu strukture bibliotečkog fonda u osnovnoj školi: zahvaljujući olakšanoj dostupnosti i velikim mogućnostima za primenu u nastavnom procesu, elektronska građa sa informativnim, obrazovnim i zabavnim sadržajima namenjenim učenicima uveliko postaje njegov standardni deo.

Svojim obiljem, raznovrsnošću sadržaja i formi, elektronska (digitalna) građa sve više dopunjava, pa i nadilazi konvencionalne bibliotečke zbirke kako javnih tako i školskih biblioteka, koje su sve do početka XXI veka uglavnom činili štampani materijali, sada već i zastareli i neadekvatni, s obzirom na nove istraživačke i obrazovne zahteve generacije koja pripada tzv. „informacionom dobu“. Štampana knjiga, kao tradicionalna bibliotečka građa, polako biva potisnuta novim, još bogatijim, izazovnijim i vizuelno privlačnijim formatima i resursima znanja, kulturnih i umetničkih ostvarenja. Tako sadržaji bibliotečke digitalne građe mogu biti, na primer, i filmske ili televizijske adaptacije književnih dela, igrani, dečji, istorijski, dokumentarni, obrazovni filmovi,⁵ televizijske emisije i dramske serije, dramske

² IFLA/UNESCO Manifest za školske biblioteke. – U: Glasnik Narodne biblioteke Srbije. – ISSN 1820-1245. – God. 7, br. 1 (2005). (preuzeto: 3.4.2014. godine sa http://www.nbs.bg.ac.yu/view_file.php?file_id=1283)

³ Vesna Injac u radu „Svetska digitalna biblioteka: san ili virtuelna stvarnost“ ukazuje na terminološku neujednačenost, odnosno raznovrsnost definicija kojima se opisuje organizovana zbirka informacionih izvora dostupnih preko interneta: „Neki teoretičari pokušavaju da ukažu na razlike između navedenih pojmova, te pojam digitalne biblioteke vezuju za format u kojem je informacija prezentirana, pojam virtuelne biblioteke za neodređenost prostora u kojem je informacijama moguće pristupiti, a pojam elektronske biblioteke za medij koji se koristi za skladištenje, distribuciju i prenos informacija.“ (Glasnik Narodne biblioteke Srbije, 2002, vol. 4, n. 1. <http://www.eprints.rclis.org/4870/1.235.pdf> preuzeto: 3.4.2014)

⁴ IFLA/UNESCO Manifest za digitalne biblioteke – srpski prevod (preuzeto: 3.4.2014. sa http://infoteka.unilib.rs/pdf/Srp/2012-1/INFOTHECA_XIII_3_may_65-68.pdf)

⁵ Film, kao svojevrsna audiovizuelna umetnost, zastupljen je u planu i programu nastave Srpskog jezika srazmerno u svim razredima osnovne škole, u okviru sadržaja nastave medijske pismenosti i kulture izražavanja.

predstave profesionalnih pozorišta, turističke reportaže, muzički albumi i koncerti.

Izraz „biblioteke u oblacima“ nije više simbolična ili naučnofantastična kovanica, jer su one postale stvarnost: transmisija njihovih sadržaja svakim danom je olakšana; elektronske knjige i članci distribuiraju se korisnicima na sve strane sveta. Na internet - mreži danas postoji veliki broj sajtova koji nude besplatna dela pojedinih autora, u režimu slobodnog pristupa, i to ona kompletna ili pak njihove izabrane odeljke i poglavlja. Pored književnih dela za odrasle čitaoce, u ponudi su lektira za učenike, dela naučnog karaktera, školski udžbenici, rečnici, priručnici... Ukoliko je to zakonski predviđeno, ili je neophodna dozvola, bibliotekar treba da ostvari kontakt sa nosiocem autorskog prava i dogovori se o uslovima korišćenja preuzetog materijala u obrazovne svrhe.

Elektronsko izdavaštvo se danas pojavljuje kao ravnopravno sa onim štampanim, nova udžbenička izdanja (kao i metodička literatura) mogu se pronaći i u digitalnom obliku, na internetu; katkad, tragaocima za informacijama štampani oblik skoro da i nije neophodan, i pored određenih prednosti koje svakako poseduje (fizička kompaktnost, preglednost, prirodnost materijala). Sve zastupljeniji oblik elektronske građe jeste elektronska knjiga, udžbenik ili beletrističko delo, koje može da se čita na ekranu, ili preuzme i uskladišti u računaru, kao elektronska datoteka (za šta je neophodno posedovati odgovarajući softver, grafičku i zvučnu karticu i slično). Kasnije ovaj digitalni sadržaj može da se smesti na kompakt-disk ili neki drugi eksterni nosač informacija.

I elektronski časopisi postaju značajan izvor stručnih informacija za nastavnike: laki za pretraživanje, sa tekstovima pogodnim za citiranje i korišćenje u nastavnom radu, posebno zbog toga što ne zauzimaju mnogo mesta (fizičkog prostora), poput onih u štampanom obliku. Neke elektronske publikacije dostupne su jedino u tom, a ne i u fizičkom obliku, i mogu se preuzeti sa interneta kopiranjem pojedinačnih tekstova ili celovitih brojeva na računar. Bibliotekar prati ritam izlaska pojedinih onlajn - publikacija, i u jednom momentu preuće kompletne arhive nekog časopisa, tako da u određenom trenutku on korisnicima bude dostupan kao celina, a potom uskladišten na kompakt-disku ili drugim eksternim nosačima informacija.

Sem obrazovne građe (stručni tekstovi, prezentacije, tutorijali), digitalna zbirka može obuhvatiti i školsku pedagošku dokumentaciju, vezanu za aktive učitelja i nastavnika srpskog jezika, kao i važne pedagoške i arhivske dokumente (zakoni, pravilnici, obrazovni standardi...). Ona se može menjati po obimu i strukturi, proširivati i smanjivati, ukoliko se proceni da je neka digitalna bibliotečka jedinica nepotrebna ili da više ne odgovara potrebama korisnika fonda (zamena novom ili poboljšanom verzijom usled zastarelosti, ili pronađene greške...).

Vremenom, dolazi do formiranja zbirke digitalnih knjiga, časopisa, muzičkih, umetničkih i foto - albuma, stručnih, naučnih i književnih tekstova, multimedijalnih prezentacija; ova elektronska građa ima sve karakteristike vrednog nastavnog i obrazovnog materijala, kakav je onaj štampani, uz mogućnost da se njome raspolaze na funkcionalniji način. Članovima školske biblioteke, učenicima i nastavnicima – digitalna zbirka se daje na slobodno korišćenje (čitanje, posmatranje, slušanje - direktno, u biblioteci, preko njenih korisničkih računara), pa i preuzimanje (elektronskim putem) ukoliko to dozvoljavaju tehnički uslovi i okolnosti. Ovim bi se postiglo da veći broj članova biblioteke istovremeno koristi potrebne izvore, iako oni nisu prisutni na policama u fizičkom obliku. Sem toga, na ovaj način mogu

se sačuvati sva ona štampana izdanja koja su veće materijalne vrednosti i ne mogu se iznositi iz čitaonice školske biblioteke (recimo, enciklopedije i rečnici), jer članovi biblioteke jednostavno koriste ili preuzimaju njihove digitalne kopije sa daljine, ne dolazeći u biblioteku.

Elektronski format lektirne knjige ili udžbenika poslužiće ukoliko na policama biblioteke nema više štampanog oblika, ili ako je treba dostaviti bolesnom učeniku elektronskim putem. Mnoge knjige se vremenom oštećuju, pa je elektronska knjiga neka vrsta rezerve ukoliko treba nadomestiti nedostajuću stranicu; ako je knjiga neupotrebljiva moći će da se odštampa u celini). U tom slučaju bibliotekar će sam proizvesti digitalnu kopiju knjige, odštampati, ili poslati članu biblioteke elektronskom poštom.⁶ Delovi knjige se mogu odštampati u jednom primerku, budući da se ne radi o komercijalnom poslovanju, i zato što je namena ovde pedagoški opravdana.

3. NOVI INFORMACIONI ZADACI STRUČNOG SARADNIKA BIBLIOTEKARA U OSNOVNOJ ŠKOLI

Poslednjih godina XX i početkom XXI veka došlo je do značajnih promena u delokrugu rada bibliotekara u vaspitno-obrazovnom procesu koji se odvija u okvirima naše osnovne škole. Zahvaljujući internetu, čitaocima i članovima biblioteke postali su dostupni nekada udaljeni ili pak nepoznati izvori, a bibliotekar je pored uloge saradnika u nastavi dobio i zadatke metodologa i posrednika u dolaženju do informacija koje postoje u virtuelnom svetu. Za obavljanje ovog odgovornog zadatka bibliotekar mora, pored obaveštenosti i pravovremenosti, posedovati solidnu informatičku pismenost, kao i praktičnu obučenost da pronade i koristi odgovarajuće programe i softverske alate.

Bibliotekar treba da formira školsku digitalnu zbirku u skladu sa potrebama nastavnog procesa, čitalačkim interesovanjima nastavnika i učenika, tako da poseduje svrsishodne i funkcionalne sadržaje, odabrane u saradnji sa stručnim aktivima. Međutim, i tu treba, kao i kod tradicionalnog bibliotekarstva, voditi računa o ugledu izdavača, preporukama kompetentnih stručnjaka, o listama i anketama koje govore o traženosti i kvalitetu, interesovanju i potrebama učenika i nastavnika. Tako će on, prema već uspostavljenim kriterijumima (autori, stručni nivo, upotrebna vrednost, bogatstvo i specifičnost sadržaja) vršiti sistematsko odabiranje digitalnih izvora koji postaju školski resurs informacija i znanja - u momentu kada se izvrši njihovo pridruživanje postojećoj bazi u bibliotečkom računaru. Od mnoštva ponuđenih edukativnih materijala treba još prilikom preuzimanja odbaciti sve koji se smatraju neodgovarajućim, a zadržati one za koje se pretpostavlja da će biti korisne. U pojedinim slučajevima bibliotekar će prilikom preuzimanja i obrade digitalnog materijala izvršiti određene promene, intervenisati na formatu, pa i sadržaju – radi korišćenja u konkretnim nastavnim ili vannastavnim situacijama. Njegova korektorska uloga sastoji se u skraćivanju teksta, reviziji, pridruživanju sličnim; međutim, on za to mora imati dobre razloge, uz to i voditi računa o autorskim pravima i odgovornosti za neovlašćeno kopiranje i korišćenje tuđe intelektualne svojine.

Nabavka elektronskih izvora je specifičnija od nabavke tradicionalne štampane građe: od važnosti je i procena tehničkih zahteva koji se pritom moraju ispoštovati (recimo, u pogledu

⁶ To, na primer, može biti antologija narodne epske poezije, ili dela srpskih pisaca iz XIX veka, kao što su Jovan Sterija Popović ili Kosta Trifković („Pokondirena tikva“, odnosno „Izbiračica“), ili omogućiti članu biblioteke da knjigu čita na bibliotečkom računaru, ukoliko iz nekih razloga ne može da mu je ustupi na korišćenje.

kompatibilnosti programa, odnosno potrebnog prostora u računaru ili na disku). Ukoliko su digitalni izvori slobodni za preuzimanje, razmišlja se i o bezbednosti lokacije sa koje se vrši preuzimanje, i o tome da taj materijal bude kompletan, kako bi uistinu odgovarao potrebi za informacijom. Prezeti materijali se smeštaju na posebno mesto u elektronskoj bazi, pravi se njihova digitalna kopija, a delovi se po potrebi prezentuju u štampanom obliku i priključuju tradicionalnoj građi.

U novije vreme bibliotekar osnovne škole se trudi da stvori i posebnu bazu metodičkih materijala za nastavnike, koju čine raznovrsni obrazovni filmovi i prezentacije koje na internet postavljaju sami prosvetni radnici, učitelji i nastavnici, pripreme za časove – primeri dobre prakse u štampanom ili elektronskom obliku, multimedijalne prezentacije. To mogu biti i radovi – vežbe učenika i nastavnika, nastavni materijali iz svih predmeta, primeri sa oglednih i uglednih časova. Kada kolekcija obrazovnog materijala bude solidno popunjena, može se smestiti na eksterni nosač informacija (eksterni hard – disk), i za nju će se napraviti poseban elektronski katalog.

Omogućavanje pristupa informacionim izvorima na internetu i njihovo preuzimanje za potrebe nastave postaje sve važnija funkcija školskog bibliotekara, čemu doprinosi i razvijena nacionalna bibliotečka mreža i dobra saradnja sa drugim bibliotekarima (školskim, gradskim). Pošto se oni najčešće nalaze na sajtovima nacionalnih biblioteka i drugih obrazovnih i kulturnih ustanova, tako i biblioteka osnovne škole može na svom elektronskom prostoru imati postavljene veze (linkove) prema izabranim edukativnim izvorima, ili upućivati na njih na neki drugi način (obaveštenjima o dostupnoj građi, u školskom listu, preko oglasne table...). Jer, kao deo jedinstvenog nacionalnog bibliotečkog sistema, biblioteka osnovne škole ima mogućnost povezivanja sa specijalizovanim bibliotečkim mrežama, kao i pristup bibliotečkim katalozima, zbirka elektronskih knjiga, odabranim izvorima i bazama podataka.

4. ZAKLJUČAK

Razvoj informaciono-komunikacionih tehnologija i olakšana dostupnost digitalnih izvora sa interneta omogućili su modernizaciju rada školske biblioteke, promenu strukture bibliotečkog fonda, i njeno svrsishodnije učešće u vaspitno-obrazovnom procesu koji se odvija u osnovnoj školi. To je u velikoj meri dovelo do obogaćenja lektirnog i beletrističkog fonda biblioteke, kao i formiranja digitalne zbirke metodičkih materijala za nastavnike, u cilju podrške nastavnih i vannastavnih aktivnosti, uz unapređenje standardnih bibliotečko-informacionih i medijatekarskih poslova bibliotekara. Digitalni izvori se ustupaju na korišćenje kako nastavnicima tako i učenicima, u samoj biblioteci, ali i posredstvom interneta, čime školska biblioteka s pravom dobija i epitet „virtuelne“ biblioteke.

5. LITERATURA

- [1] Brofi, P. (2005). *Biblioteka u 21. veku: nove usluge za informaciono doba*. Beograd: Clio.
- [2] Injac, V. (2002). Svetska digitalna biblioteka - san ili virtuelna stvarnost, *Glasnik Narodne biblioteke Srbije*, 2002, vol. 4, n. 1. (preuzeto aprila 2014. godine sa <http://www.eprints.rclis.org/4870/1.235.pdf>)

-
- [3] IFLA/UNESCO Manifest za školske biblioteke. *Glasnik Narodne biblioteke Srbije*. – ISSN 1820-1245. – God. 7, br. 1 (2005). (preuzeto aprila 2014. sa http://www.nbs.bg.ac.yu/view_file.php?file_id=1283)
- [4] IFLA/UNESCO Manifest za digitalne biblioteke – srpski prevod. *INFOteka*, broj 1, maj 2012. (preuzeto aprila 2014. godine sa http://infoteka.unilib.rs/pdf/Srp/2012-1/INFOTHECA_XIII_3_may_65-68.pdf)
- [5] Klejton P., Gorman G.J. (2003). *Upravljanje izvorima informacija u bibliotekama*. Beograd: Clio.